

✦ • KERST IN
OEKRAÏNE •

KERST IN OEKRAÏNE

Yaroslav Hrytsak en Nadiyka Gerbish

Ĵ/ark media

Oorspronkelijke uitgegeven in 2020 in Oekraïne door Portal Books met als titel Велика різдвяна книжка 'Het grote kerstfeestboek'. Vervolgens vertaald en vereenvoudigd naar het Engels met als titel *A Ukrainian Christmas*, uitgegeven in 2022 door Sphere, een imprint van Little, Brown Book Group.

Vertaling: Margriet Visser

ISBN 978 90 338 0392 5
NUR 713
c-NUR 090

Omslagontwerp: Olena Staranchuk
Illustraties binnenwerk: Kateryna Borysyuk, Yuliya Nesmeyanova,
Lusya Stetskoych en Julia Tveritina
Vormgeving omslag en binnenwerk: Flashworks ontwerpers, Kampen

© 2023 Ark Media – Leeuwarden
Ark Media is onderdeel van Jongbloed Christelijke Media te Leeuwarden

www.jongbloedmedia.nl
Alle rechten voorbehouden

*Ter nagedachtenis aan Artem Dymyd
(1995-2022)
en aan Rachels andere kinderen,
die door de hedendaagse Herodes zijn vermoord*

Inhoud

Voorwoord 11

Wanneer is het Kerst? 19

Feesten en vasten 31

Liederen en kerstliederen 45

Vertep: de kerststal 69

De kerstboom 81

Sint-Nicolaas en Grootvadertje Vorst 93

Een verbod op Kerst 109

Kerstbestanden 121

Voorwoord

Het boek dat je nu in handen hebt, werd gepubliceerd in Oekraïne, één jaar voor het uitbreken van de grootschalige Russisch-Oekraïense oorlog. Die oorlog is op verschillende manieren beschreven, maar dit is onze definitie ervan: het land waar het kerstfeest een van de belangrijkste feesten van het jaar is en twee keer wordt gevierd, daarmee zowel de oosterse als de westerse tradities in ere houdend, werd aangevallen door het land waar Kerst geen enkele betekenis meer heeft.

De populariteit van het kerstfeest in Oekraïne blijkt uit het feit dat Sint-Nicolaas, dat in het oosterse christendom op 19 december wordt gevierd, bij Oekraïense kinderen een geliefd feest is; en een van de parels van de wereldcultuur is het Oekraïense lied dat bekendstaat als ‘Het Lied van de Klokken’.

Oekraïne is een land waarin de tradities van het huis-aan-huis kerstliederen zingen en de *vertep*-voorstellingen (het opvoeren van een kerstspel in een draagbare poppenkast) nog altijd springlevend zijn. De grenzen van dit ‘*vertep*- en kerstliederen-territorium’ in het oosten vallen min of meer samen met de Russisch-Oekraïense grens (zie ‘Liede-

ren en Kerstliederen', p. 45). Dat betekent niet dat Rusland geen kerstliederen heeft. Maar de zogenaamde Russische kerstliederen zijn óf van meer recente datum, geschreven aan het einde van de negentiende eeuw, óf oude Oekraïense kerstliederen die Rusland zich heeft toegeëigend. En je zult in Rusland geen groep zangers vinden die op kerstavond door de straten van een dorp of stad trekt, zoals Nikolaj Gogol beschrijft in zijn beroemde verzameling korte verhalen genaamd *Avonden op een hoeve nabij Dikanka*¹ of zoals te zien is in het huidige Lviv in het westen, Kyiv in het midden en Charkov in het oosten. Voor *vertep*-voorstellingen geldt hetzelfde. Als daarvan in de Russische cultuur al sporen te vinden zijn, dan zijn die daar door Oekraïense of Wit-Russische boeren naartoe gebracht. Nog voor de Eerste Wereldoorlog vluchtten die naar Siberië of het uiterst oostelijke deel van Rusland, op zoek naar vrij land om hun families te eten te geven (zie '*Vertep: de kerststal*', p. 69).

Hier is een simpele reden voor: zowel de kerstliederen als de kerstspelen maken deel uit van de westerse christelijke cultuur; ze vinden hun oorsprong in de middeleeuwen, toen de Rooms-Katholieke Kerk de betekenis van de evangeliën aan de ongeletterde gemeenschap wilde overbrengen. Voor het christendom vormt Oekraïne een grensgebied: voor het oosterse christendom is Oekraïne het westen en voor het westerse christendom het oosten. Tot het begin van de Eerste Wereldoorlog kwamen de westerse christelijke cultuur en de oosterse christelijke cultuur in Oekraïne dagelijks met elkaar in aanraking, en in het westen van Oekraïne bleef dat zo tot aan de Tweede Wereldoorlog.

---

¹ In 2012 in het Nederlands verschenen.

Deze ontmoetingen kenmerkten zich door conflicten die soms met veel bloedvergieten gepaard gingen, zoals tijdens de Pools-Oekraïense Oorlogen van de achttiende tot de twintigste eeuw. Anderzijds leidden ze tot culturele uitwisselingen en tot het overnemen van elkaars gebruiken. De geschiedenis van het Oekraïense kerstlied ‘Ne Plach, Rakhyle’ (Ween niet, Rachel) is met name aangrijpend wanneer je het in dit licht beziet. De melodie is een variatie op het Portugees-Spaanse ‘La folia’ in een arrangement van Arcangelo Corelli (1653-1713). Het verste punt waar het door folkloristen werd opgenomen was Irkoetsk, waar het terecht kwam door de gedwongen verplaatste Oekraïners. De woorden van dit kerstlied vertellen op hun eigen manier de moderne geschiedenis van de Russisch-Oekraïense oorlog: Oekraïense kinderen sterven uit ‘Liefde voor Oekraïne – is hun enige fout, hun enige fout’.

Veel Oekraïense kerstliederen dragen sporen van droefheid in zich. Zelfs het traditionele kerstvasten wordt – anders dan de westerse adventstijd – gewijd aan onthouding, gebed en contemplatie (zie ‘Feesten en vasten’, p. 31). Evenzo richtten de Oekraïense kerstavonddiners zich op het herdenken van overleden familieleden, op dankbaarheid voor het leven en het samenzijn als familie, en op het uitspreken van hoop op een rijke oogst in het komende jaar. Als agrarische samenleving waren Oekraïners altijd afhankelijk van de gewassen op hun velden om te overleven. Na de Holodomor – de langdurige ‘kunstmatige’ hongersnood in Oekraïne, die in 1932-1933 door het Sovjetregime werd veroorzaakt – raakte de heiligheid van brood diep verankerd in de Oekraïense geschiedenis en in alledaagse gebruiken. De gewoonte om elk stukje brood dat op de grond valt op te rapen en respectvol te kussen – iets wat bij de oudere generatie nog werd verwacht – is in de afgelopen jaren haar verplichte status kwijtgeraakt. Maar na de Russische inname van Boetsja en Marioepol in maart 2022, toen de lichamen van uitgehongerde moeders en kinderen in de eigen tuinen werden begraven, dacht men misschien terug aan gebruiken uit het verleden om de herinnering aan de hedendaagse martelaren te eren en te bewaren. En zoals de mijkenvelden in de niet langer bezette gebieden weer langzaam in akkers veranderen waar tarwe wordt gezaaid, zo keert misschien ook de oude traditie terug waarbij men bij wijze van kerstgeschenk iemands naaste familie en vrienden een maaltijd brengt. Twee belangrijke gerechten die in Oekraïne op kerstavond gegeten worden, zijn *kutia* en *uzvar* (zie p. 39-41). *Kutia* staat voor de dood en *uzvar* voor geboorte en leven. Want

zo luidt de belangrijkste boodschap van Kerst en van het christendom: de dood heeft niet het laatste woord – we hebben een eeuwig leven.

Al ver vóór de escalatie in 2022 had er in Oekraïne een verhitte discussie plaatsgevonden over de vraag wie aan de kinderen bij het kerstfeest en het nieuwjaarsfeest de cadeaus moest komen brengen: Sint-Nicolaas of Grootvadertje Vorst, van wie de laatstgenoemde uit de Russische traditie stamt. Met hun aangeboren pragmatisme probeerden veel Oekraïners om die twee met elkaar te verzoenen door twee kerstfeesten te vieren, waarbij Oekraïense kinderen twee keer geschenken kregen (zie ‘Sint-Nicolaas en Grootvadertje Vorst’, p. 93). Dit vooruitzicht werd Russische kinderen echter ontnomen; niet uit vrije keus van henzelf of van hun ouders, maar vanwege de nukken van het Sovjet-regime. In de Sovjet-Unie werd niet alleen het kerstfeest afgeschaft – ook het nieuwjaarsfeest was een tijdlang verboden, en peuters werden zelfs uit huis gehaald om te kijken naar de demonstraties tegen hun eigen ouders die wel nieuwjaarsfeest vierden (zie ‘Een verbod op Kerst’, p. 109).

Het verbod op Kerst in de Sovjet-Unie – dat standhield tot het einde van de Sovjet-Unie in 1991 – vertoonde sterke overeenkomsten met wat er in Duitsland onder Hitler gebeurde. En dat het in de Sovjetgeschiedenis toch ooit is voorgekomen dat er op concertpodia openlijk en ongecensureerd kerstliederen klonken, was te danken aan een Oekraïner: Ivan Kozlovsky – naar verluidt Stalins favoriete zanger.

De Oekraïense kersttradities, met hun muziek en andere cultuuruitingen, zijn diep geworteld in de geschiedenis van verdriet, moed en verzet van dit land. Dat was niet veel anders bij de allereerste Kerst.

Judea was destijds immers ook bezet, en Herodes, de slaafse volgeling van de keizer, was een terrorist en massamoordenaar, die jacht maakte op onschuldige kinderen om zijn eigen troon veilig te stellen. Maria en Jozef moesten midden in de nacht met het Kindje Jezus naar Egypte vluchten en bleven daar verscheidene jaren als vluchtelingen wonen. Zoals C.S. Lewis het verwoordde: onze hele wereld is een door de vijand bezet gebied en Kerst is het verhaal over de rechtvaardige Koning die vermomd als Kind op aarde neerdaalde, om ons op te roepen tot deelname aan één grote sabotagecampagne.

De oorlog tussen Oekraïne en Rusland is ook een oorlog om de vrijheid van de kerstcultuur. Kerst kan, vooral in oorlogstijd, het onmogelijke mogelijk maken. Vijanden aan beide kanten van het front kunnen zich gedurende een korte periode met elkaar verzoenen. En hoewel er misschien maar weinig voorbeelden zijn van kerstbestanden, het feit dat ze er zijn geweest geeft ons hoop en de kans om ons vrede voor te stellen (zie ‘Kerstbestanden’, p. 121). Ze bemoedigen ons met de optimistische gedachte dat deze unieke bestanden mogelijk een blijvend effect na de oorlog hebben, maar dan alleen als die hedendaagse Herodesen – Hitler, Stalin, Poetin – voorgoed verdwijnen.

Kerst is een tijd die ons eraan herinnert dat recht en liefde zegevieren, zelfs wanneer die allebei een langzame dood lijken te sterven. Kerst zorgt voor de onverwoestbaarheid van hoop in tijden van grote hopeloosheid. Zolang we Kerst vieren, kunnen we noch verslagen, noch vernietigd worden. Dit is de boodschap die Oekraïne aan de wereld probeert te brengen, en daar gaat ons boek over.

Wanneer is het Kerst?

In Oekraïne wordt Kerst twee keer gevierd – op 25 december en op 7 januari – in navolging van zowel de westerse als de oosterse tradities. In de loop der jaren is er veelvuldig gediscussieerd over de vraag welke data voor het feest moeten worden aangehouden. Maar gezien de rijkdom en diversiteit van het Oekraïense culturele erfgoed werd er in 2017 overeenstemming bereikt: Kerst zou twee keer per jaar worden gevierd – en daarmee zouden de tradities van het westerse en oosterse christendom met elkaar worden verzoend en elkaar verrijken.

Twee van de evangeliën – Lucas en Matteüs – vertellen ons over de geboorte van Christus, maar geen van beide geeft ons er een datering bij. De eerste mens die heeft geprobeerd het jaar te bepalen was een monnik die Dionysius Exiguus heette. Hij ontwierp een dateringsstelsel dat begon vanaf de geboorte van Christus. Hij geloofde dat Christus was geboren in het 31e regeringsjaar van de Romeinse keizer Augustus, omdat dat het jaar van de volkstelling was. Waarschijnlijk echter had hij het bij het verkeerde eind, aangezien er in het Nieuwe Testament wordt verteld dat Jezus tijdens de regering van koning

Herodes werd geboren, en wij weten dat Herodes in 4 v.Chr. is gestorven. De meeste hedendaagse wetenschappers geloven dat de geboorte van Christus ergens tussen 6 en 2 v.Chr. moeten hebben plaatsgevonden.

Er bestaat ook onzekerheid over de dag en maand van Christus' geboorte. De eerste christenen, in de tweede tot de vierde eeuw, noemden verschillende data voor de geboorte: 25 of 28 maart, 9 of 31 april, 21 mei, 17 of 28 november, en 25 of 28 december. De datum 25 december werd berekend door Cyprianus, de bisschop van Carthago (geboren in 258), en na verloop van tijd werd het kerstfeest op deze datum gehouden.

Het interessante is dat Kerst pas vanaf de derde eeuw werd gevierd. De eerste christenen vierden alleen Pasen, dus de opstanding van Jezus, omdat ze geloofden dat dat de kerngebeurtenis was die het hele kerstverhaal zijn betekenis gaf.

Deze eerste christenen beschouwden het vieren van een verjaardag als een puur heidense gewoonte. Een van de eerste kerkvaders, Origenes (185-253/254), verwees naar de woorden van de profeet Jeremia: 'Vervloekt is de dag waarop ik ben geboren, de dag waarop mijn moeder mij baarde. Die dag mag niet gezegend zijn' (Jer. 20:14). Origenes herinnerde christenen eraan dat geen enkele heilige zijn verjaardag vierde. Sterker nog, hij beweerde dat ze de dag van hun geboorte vervloekten.

Maar er was nog een factor die eraan bijdroeg dat Pasen op de vroeg-christelijke kalender de belangrijkste plaats innam: in het Romeinse Rijk werden christenen beschouwd als staatscriminelen. Ze werden